

XX аср бошларида Туркистон худуди — бугунги Ўзбекистон, Қозоғистон, Қирғизистон, Тожикистон ва Туркменистон ерлари — Россия империяси мустамлакаси эди. 1917 йилда подшолик ағдарилгандан кейин маҳаллий халқлар мустақилликка умид қилган бўлса-да, қисқа вақт ичида большевиклар армияси бу ўлкани қайтадан қурол қучи билан бўйсундирди. Шу жиҳатдан қўплаб тарихчилар Совет армиясини Туркистон учун озод қилувчи эмас, балки янги босқинчи қуч сифатида баҳолайдилар.

Туркистонни қайта босиб олиш

1917–1924 йиллар орасида Қизил Армия Туркистонда кенг қўламли ҳарбий амалиётлар олиб борди.

Қўкон (Туркистон) мухторияти 1918 йилда тўп ва пулемётлар билан йўқ қилинди
Минглаб тинч аҳоли халок бўлди
Маҳаллий миллий ҳукуматлар тугатилди
Қаршилик ҳаракати (“басмачилик” деб аталган) қаттиқ қирилди

Бу жараён амалда мустақиллик ҳаракатини қурол билан бостириш эди.

Мусулмон жамиятига зарба

Совет ҳокимияти динни “эскилик саркити” деб ҳисоблаб, исломий ҳаёт тарзига қарши қаттиқ сиёсат юритди. Армия ва давлат органлари иштирокида:

минглаб масжид ва мадрасалар ёпилди ёки вайрон қилинди
уламолар, имомлар таъқиб қилинди
диний таълим тақиқланди
вакф мулклари мусодара қилинди

Бу мусулмон жамиятининг маънавий ва ижтимоий тузилмасига қаттиқ зарба берди.

Туркистонни бўлиб ташлаш

1924 йилда Совет ҳукумати миллий-худудий чегаралаш ўтказиб, ягона Туркистон ўлкасини бир неча республикага бўлиб ташлади. Бу қарор:

минтақадаги тарихий бирликни парчалади
халқлар ўртасида сунъий чегаралар пайдо қилди
иктисодий ва маданий алоқаларни узди
“бўлиб бошқариш” сиёсатини қучайтирди

Натижада Марказий Осиёда ягона сиёсий марказга эга бўлган давлат шаклланмади.

Қуролли назорат ва иктисодий сиёсат

Совет армияси фақат ҳарбий назорат билан чекланмай, иктисодий сиёсатни ҳам таъминлаб турди.

пахта яккахокимлиги жорий қилинди
ер-сув сиёсати марказ манфаатига бўйсундирилди
махаллий саноат мустақил ривожланмади
ресурслар марказга йўналтирилди

Бу Туркистонни хомашё базасига айлантирди.

Қатагонлар ва миллий элитанинг йўқ қилиниши

1930-йилларда армия ва ҳавфсизлик органлари ёрдамида миллий зиёлилар йўқ қилинди:

жадидлар
давлат арбоблари
уламолар
ёзувчилар ва шоирлар

Бу миллатнинг раҳбар қатламини синдиришга қаратилган эди.

Хулоса

Совет армияси Туркистон учун расмий тарзда “озод килувчи” сифатида тақдим этилган бўлса-да, кўплаб тарихий далиллар уни:

муштамлакачилик сиёсатининг ҳарбий таянчи
миллий мустақиллик ҳаракатларини бостирган куч
мусулмон жамиятини заифлаштирган омил
минтақани сунъий равишда бўлиб ташлаган механизм сифатида кўрсатади.

Туркистон халклари учун XX аср бошидаги бу воқеалар миллий давлатчилик, маданият ва маънавият тарихида чуқур из қолдирган фожиаи давр бўлиб қолди.

Абу Муслим (профессор)